

КАТЕГОРІЯ ПРЕДИКАТИВНОЇ НАСТАНОВИ ІМЕННИКА ЯК ПРОЯВ ПРЕДИКАТНО-АРГУМЕНТНИХ ВІДНОШЕНЬ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ РЕЧЕННЯ

*Порушено питання впливу семантики дієслів-предикатів на способи актуалізації та детермінації залежних від них іменників-актантів. Спираючись на аналіз прикладів функціонування дієслів **faire** і **aller** в тексті роману В.Гюго “Знедолені”, автори показали, що вираження значень детермінованості/недетермінованості іменника залежить не тільки від його семантичної природи, функцій детермінативів та смислового контексту, в якому його використано, воно значною мірою зумовлено також функціонально-семантичним значенням дієслова-присудка, актантом якого цей іменник є.*

Ключові слова: предикативна настанова іменника, детермінація, вербальні вирази, дієслова-предикати, актанти.

У мовознавчих працях відношення між значеннями номінативної одиниці мови та її актуалізованою формою у мовленні розглядається як смисл слова, тому його часто іменують смисловим відношенням. Але з огляду на те, що термінологічне поняття “смисл” тлумачать неоднозначно, ми пропонуємо використовувати для найменування цього відношення термін “предикативна настанова іменника”, де слово “предикативна” підкреслює, що йдеться про семантичний зміст одиниць мовлення, а слово “настанова” вказує на функціонально-семантичну налаштованість значення іменника на вираження тієї смислової інформації, яка породжується комунікативною метою вербального повідомлення. Крім того, термінологічне поняття “предикативна настанова іменника” вказує на функціональний взаємозв’язок зазначеного смислового відношення із синтаксичною категорією предикативності, яка є основною і найбільш істотною ознакою речення, що зв’язує його зміст з реальною дійсністю, завдяки чому воно стає комунікативною одиницею (див. [4]).

Отже, під поняттям “категорія предикативної настанови іменника” розуміємо актуалізацію іменника в мовленнєвому акті з його одночасною детермінацією. Зауважимо при цьому, що взаємозв’язок цих двох аспектів іменника трактується мовознавцями по-різному. Так, В. Г. Гак вважає, що явище детермінації – це лише окремий вияв більш широкого явища, яким є актуалізація [2, с. 99]. Протилежної думки дотримуються автори граматики “*Larousse*”, які твердять, що “детермі-

нація містить в собі актуалізацію, але не навпаки” [9, с. 125]. Не погоджуючись з жодною із цих двох полярно протилежних точок зору, ми вважаємо, услід за Ш. Баллі, що, актуалізуючись у мовленні, мовна одиниця одночасно детермінується і, навпаки, процес детермінації мовної одиниці можливий тільки у взаємозв’язку з процесом її актуалізації у мовленні. “Віртуальне поняття речі, процесу чи якості, – пише видатний мовознавець, – для того, щоб бути актуалізованим і стати членом висловлення, повинно бути ототожене з реальними уявленнями суб’єкта мовлення, тобто індивідуалізоване; а індивідуалізувати поняття означає одночасно локалізувати його і визначити кількісно” [1, с. 89].

Якщо не брати до уваги мисленні процеси, які супроводжують акт мовлення, то лінгвальний механізм актуалізації мовної одиниці є суто формальною процедурою: кожна мовна одиниця, яку використали у висловленні, вважається актуалізованою. Незрівнянно складніша процедура мовленнєвої детермінації мовних одиниць, у творенні якої беруть участь різні за своєю природою мовні й позамовні чинники й де мислення відіграє головну роль. Особливо ця складність стає помітною при вивченні смислових значень номінативних одиниць мови.

Питання актуалізації іменника у мовленні та механізми його предикативного означення, завдяки яким він набуває відповідної до комунікативної мети мовлення функціонально-семантичної настанови, є одним із найбільш обговорюваних у романській лінгвістиці. Значна увага йому приділяється і в інших мовах, у граматиці системі яких є артиклі або ж функціонально рівнозначні їм детермінативи. Незважаючи на це, окремі аспекти цього питання досі залишаються актуальними й проблемними. Зумовлено це тою обставиною, що дослідники, вивчаючи явище мовленнєвої детермінації іменника, розглядають в основному такі його чинники: 1) природу значення іменника, яке може бути загальним, одиничним, конкретним, абстрактним, речовинним тощо; 2) функціональні властивості детермінативів, які слугують показниками смислової модифікації цих значень в актах мовлення: вказують на щось одиничне, часткове, загальне, відоме, невідоме тощо; 3) інформативний зміст вербально-

го повідомлення (вербальний контекст), в якому використано іменник, або ж комунікативну ситуацію, в якій відбувається процес спілкування; 4) комунікативну структуру речення, де ім'я може бути використано в тематичній чи в рематичній частині речення. Загалом, у центрі уваги дослідників знаходиться іменна група, до складу якої входить відповідний детермінант (в тому числі й прикметник), та іменник. Даний підхід до вивчення явища детермінації іменника схематично можна зобразити так: $N_{det.} = Dét. (Adj.) N.$

У пропонованій тут статті ми хочемо звернути увагу на дещо інший аспект проблеми детермінації номінативних одиниць мови в акті мовлення, а саме на те, як на процес детермінації іменника може впливати дієслово, а точніше - семантика вербального предиката речення. Поштовхом до такого розгляду зазначеної проблеми стала думка видатного французького лінгвіста Гастона Гросса, який вважає, що на вживання детермінативів впливають не тільки семантика і синтаксис іменника, а й інші фактори, які "виходять поза межі номінативної групи" [11, с. 36]. Отже, предметом нашого розгляду будуть такі синтаксичні структури: $N_{det.} = V. Dét. (Adj.) N.$

Важливість такого підходу до розгляду явища детермінації іменника визначається тим, що предикативним центром висловлення або ж речення є дієслово, граматична та лексична семантика якого організує всі інші їхні структурні елементи. Дієслово наділене, як вважає абсолютна більшість мовознавців, функцією зв'язку. "Те, що характеризує дієслово, – пишуть, наприклад, відомі французькі граматисти Ж. Дамурет і Е. Пішон, – це бути значущим словом, конструктивна властивість якого здатна включати різні лексичні значення в логічні відношення одні з одними за допомогою свого власного значення" [7, с. 99]. А крім того, як уже зазначалося, дієслово є головним носієм предикативності, без якої речення як комунікативна одиниця не існує.

Проте це зовсім не означає, що предикативність є винятково функцією категорійних значень дієслова. Загальновідомо, що поняття предикативності набагато ширше від поняття предиката. Дієслово-присудок через свої валентні властивості втягує у сферу дії предикативних відношень багато інших конструктивних елементів речення, які стають його актантами, а через систему актантів у процес предикатних відношень включаються всі іменні компоненти речення, які якраз і забезпечують його зв'язок із позамовною дійсністю. Саме тому мовознавці розглядають предикативність як функцію усього речення, а не тільки як функцію його дієслівного компонента. В цьому смисловому контексті предика-

тивність тісно пов'язується з явищем референтності, яке також є невід'ємною частиною акту висловлення і вказує на співвідношення мовних виразів із немовними об'єктами та ситуаціями.

Сказане дає підстави вважати, що предикативність речення формується не тільки дієсловом-присудком, але й будь-яким іншим членом речення, який виконує референтну функцію, тобто вказує на особи і предмети, що беруть участь у процесі, вираженому дієсловом-присудком. Такою властивістю наділені, як відомо, номінативні одиниці мови та їхні займенникові субститути.

Для того, щоб номінативна одиниця мови могла виконати визначену їй комунікативною метою висловлення предикативну роль у реченні, вона повинна відповідно модифікувати свою мовну природу, семантично узгодити її з інформативним змістом комунікативного повідомлення. Важливою, а в багатьох випадках і визначальною, умовою такої модифікації є врахування значення дієслова, по відношенню до якого іменник виступає семантичним аргументом. Іншими словами, іменник, вступаючи в предикатно-аргументне відношення з дієсловом, модифікує своє мовне значення залежно від комунікативно-смислової сутності даного відношення і набуває, в результаті, відповідного до змісту повідомлюваної інформації предикативного статусу. Це, власне, й складає логіко-граматичний зміст категорії детермінованості іменника.

Питання семантико-функціонального зв'язку між значеннями дієслова-присудка та іменником, що є його синтаксичним аргументом у структурі висловлення (речення), вперше було порушене Г. Гійомом у праці "*Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*" [12]. Вчений вказав на п'ять лексико-семантичних груп дієслів, значення яких у певних синтаксичних позиціях несумісні з використанням означеного артикля перед іменником-прямим додатком через невідповідність ментальної репрезентації об'єкта номінації, оскільки семантика цих дієслів представляє його не як глибоко усвідомлене поняття, а як випадково зауважену мовцем річ, що вже існує в заданій контекстом комунікативній площині чи з'являється там. Йдеться, зокрема, про такі групи:

1) дієслова зі значенням існування: *il y a, il existe. Il y a des fleurs dans le jardin;*

2) дієслова, що вказують на кількість: *couvrir de, remplir de. La terre se couvre de neige;*

3) каузативні дієслова: *créer, faire, produire, etc. Ici on fait des jouets;*

4) дієслова володіння: *avoir, prendre, acheter, donner, etc. Il a un frère. Allons dans le jardin cueillir des fleurs*

5) дієслова привативної (заперечної) дії:

manquer, priver. Il manque de force.

Треба зазначити, що вказані групи дієслів не повністю виключають можливість вживання означеного артикля перед іменником-додатком. Гійом веде мову лише про деяке налаштування значень цих дієслів на неозначений аргумент, яке, на його думку, ґрунтується на певних психологічних особливостях ментальних репрезентацій предмета мовлення у комунікативній свідомості людини (див. [12, с. 189 - 198]).

Більш ґрунтовно питання впливу дієслівних предикатів на процес детермінації іменників, що вживаються в ролі їх актантів, розглядається в працях, які присвячені тим вербальним структурам, де дієслово функціонує як опорний елемент семантичного предиката, вираженого іменником, як наприклад: *avoir peur; prendre conscience; faire mention; donner raison, chercher noise, tenir conseil* та багато інших (див., напр.: [5; 8; 11; 13; 14]). У таких конструкціях іменник зливається з опорним дієсловом, утворюючи в результаті складений предикат, що лексикалізується й функціонує як єдине слово. В ряді випадків такий предикат може бути навіть замінений одним дієсловом або ж іменником. Напр.: *avoir peur = craindre; donner ordre = ordonner; faire impression = impressionner; crier grâce = Grâce! Dire amen = Amen!* (див. [1, с. 322; 5, с. 6]).

Іменні компоненти таких структур не виконують властиві їм субстантивні функції. Їхнє значення інкорпороване в значення дієслова й утворює з ним одне поняття, тому вони вживаються без жодного детермінатива. Щоправда, думки вчених з цього приводу суттєво розходяться. Одні вважають, що тут має місце відсутність детермінатива, що є ознакою фразеологічного статусу таких структур. Вони аргументують свою точку зору перш за все тим, що іменник без детермінативна позбавлений референтної віднесеності, а також тим, що за відсутності означуючого не може бути й означуваного (див., напр.: [8]).

Інші лінгвісти доводять, що в таких вживаннях виявляє свою природу нульовий артикль, який, на відміну від усіх інших детермінативів, має власну сферу функціонування й відповідну їй граматичну специфіку застосування. Цю точку зору послідовно розвивають у своїх працях Ж.-Кл. Анкомбр, М. Грос, Л. Пікабія та ін. За спостереженнями цих авторів, не всі дієслова можуть утворювати такі структури, а ті, що їх утворюють, - це в основному дієслова, які вказують на активну дію, типу *adresser, chercher, donner, envoyer, ordonner, faire* та низка інших (Анкомбр подає список 64 дієслів) - вимагають у позиції прямого додатка імені без артикля, тобто не детермінованого (див. [5, с. 14]).

Аналіз предикативного статусу іменника в дієслівній конструкції V+Art. Zéro+N однозначно засвідчує, що предикативна настанова іменника у мовленні формується, крім усіх інших чинників, і під впливом семантики дієслова, яке є предикатом речення. Однак обмежений і однотипний характер синтаксичних структур, які розглядалися дослідниками в основному з метою довести функціональну реальність та мовну значущість нульового артикля, а також значний елемент суб'єктивності в оцінці семантичних значень структурних складників досліджуваної конструкції, не дають достатніх підстав для поширення зробленого на її основі висновку на інші синтаксичні структури, де детермінований іменник займає інші структурні позиції й виконує інші синтаксичні функції, а дієслово не належить до групи тих лексичних одиниць, які зустрічаються в дієслівній конструкції V+Art. Zéro+N.

Зважаючи на цю обставину, ми задалися метою проаналізувати синтаксичну комбінаторику дієслів *faire* і *aller* з їхніми синтаксичними актантами та сірконстантами в романі V. Hugo. *Les Misérables* (електронний варіант твору).

Зазначені дієслова вибрано не випадково. Обидва вони виражають, на наш погляд, цілеспрямовану дію, виконання якої дозволяє досягнути певної мети. Однак семантика дієслова *faire* більше зорієнтована на реалізацію того, що ще не існує, що буде наслідком виконаної дії, тоді як семантика дієслова *aller* спрямована на просторове досягнення вже існуючого. Саме тому для дієслова *aller* реалізація валентності кінцевої точки є комунікативно більш важливою. Отже, за логікою речей, дієслово *faire* мало б комбінуватися з неозначеними іменниками, оскільки природа неіснуючого не може бути відомою, і навпаки, дієслово *aller* - з означеними, тому що переміщення в просторі завжди вмотивоване, тобто наперед визначене дією нормальної поведінки людини.

Аналіз комбінаторних властивостей цих двох дієслів проводився нами на матеріалі першої частини твору (*Fanny* - 266 стор. тексту). Проведене текстологічне спостереження показало, що найчастотнішими комбінаторними моделями дієслова *faire* в тканині опрацьованого твору є такі синтаксичні структури: *Faire+dét.+Nom (compl. d'objet direct)* - 237 одиниць; *Faire+Nom (compl. d'objet direct)* - 73 одиниці; *Aller+dét.+Nom (complément circonstanciel)* - 52 одиниці. До уваги не бралися структури зі складеними присудками *Faire + V.* та *Aller + V.*

Одержані результати спостережень дозволяють зробити такі попередні висновки :

1) семантика дієслова *faire* не має визначального впливу на вираження категорійних зна-

чень означеності/неозначеності іменником-прямим додатком. Одержані результати комбінаторного аналізу цього дієслова з іменем-додатком показують, що у 48 % воно супроводжується неозначеним детермінативом, а в 44% – означеним. Залишкових 8% припадає на числівники, які не мають однозначної інтерпретації щодо значень детермінованості/недетермінованості;

2) семантика дієслова *aller* функціонально узгоджується в основному (як, до речі, й семантика дієслів *aimer* та *préférer*) з означеним іменником-додатком – 48 вживань з означеним детермінативом, що становить 92,3 %, проти 4 (7,7 %) з неозначеним. Зауважимо при цьому, що вербальні конструкції з неозначеним іменником-додатком мають значне стилістичне забарвлення. Напр.: “*Tous les matins elle allait à une imprimerie, rue du Sabot, n° 3, où elle était plieuse et brocheuse*”;

3) на відміну від дієслова *aller*, дієслова *faire* часто комбінуються з іменником без детермінатива, утворюючи з ним ідіоматичні конструкції, в яких іменник семантично й синтаксично інкорпорується в дієслово, складаючи з ним єдине поняття типу : *faire visite, faire obstacle, faire allusion, faire corps* та багато інших. У проаналізованій частині твору виявлено 44 вербальні конструкції з дієсловом *faire* і тільки одну – з дієсловом *aller* : “... *et qui ont des palais et qui roulent carrosse au nom de Jesus-Christ qui allait pieds nus*”.

Намічений у статті підхід до вивчення категорії предикативної настанови іменника з позиції аргументно-предикатних відношень, що складаються в структурі висловлення між дієсловом-присудком та його семантичними актантами, в ролі яких функціонують іменники, дозволяє глибше осмислити як саму мовну сутність цієї категорії, так і способи реалізації її різних мовленнєвих значень. На це, власне, й вказував Гастон Грос. Розглянувши в одній зі своїх праць типологію іменних детермінативів, вчений завершує її такими словами: “Детермінація є спільною функцією (іменного) предиката й опорного дієслова, тому між різними елементами, які актуалізують предикат, повинна існувати аспектуальна сумісність. Можливо, ця аспектуальна сумісність дасть змогу пояснити винятково складну дистрибуцію детермінованості” [10, с. 170]. Думаємо, що системне вивчення впливу семантики дієслів-предикатів та властивих їм модальностей на способи актуалізації та детермінації залежних від них іменників-актантів є одним з найоптимальніших шляхів вивчення такої аспектуальної сумісності.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы

- французского языка: пер. с фр. / Шарль Балли. – М.: Изд-во иностр. лит. 1955. – 416 с.
- Гак В.Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология: учеб. / Владимир Григорьевич Гак. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1986. – 312 с.
 - Мустайоки А. Теория функционального синтаксиса: от семантических структур к языковым средствам / Арто Мустайоки. – М.: Языки славянской культуры, 2008. – 512 с.
 - Попович М. М. Детермінованість / недетермінованість іменника у мовленні / Михайло Попович. – Чернівці: Рута, 2001. – 347 с.
 - Anscombe J.- C. L'article zéro en français: Un imparfait du substantif? / Jean-Claude Anscombe // Langue française. – 1986. – №72. – P. 4-39.
 - Anscombe J.- C. La détermination zéro: Quelques propriétés / Jean-Claude Anscombe // Langages. – 1991. – № 102. – P. 103 - 124.
 - Damourette J. Des mots à la langue. Essai de grammaire de la langue française. – 2ième éd. / Jean Damourette et Edouard Pichon. – P.: Ed. D'Artrey, 1911-1936. – Т.1. – 674 p.
 - Desurmont Chr. Le nom dénombrable singulier sans déterminant: Parcours linguistiques. Domaine anglais / Christian Desurmont. – Saint-Estienne: Publications de l'université de Saint-Estienne, 2005. – P.101 – 121.
 - Grammaire Larousse du français contemporain / J.-Cl. Chevalier, C. Blanche-Benveniste, M. Arrivé, J. Peytard. – P.: Librairie Larousse, 1964. – 495 p.
 - Gross G. Pour une typologie de la détermination nominale / Tendances récentes en linguistique française et générale / Gaston Gross. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995. – P.163 – 171.
 - Gross G. Déterminants zéro et verbes supports en moyen français et en français moderne/ Gaston Gross // Langages. – 1991. – №102. – P. 36-51.
 - Guillaume G. Le problème de l'article et sa solution dans la langue française / Gustave Guillaume. – P.: Librairie Hachette et Cie, 1919. – 318 p.
 - Yvon H. Etude sur notre vocabulaire grammaticale: le mot “indéfini” / Henri Yvon // Revue de philologie française et de littérature, – 1904. – Т.18. – P. 46-67.
 - Giry-Schneider J. L'article zéro dans le lexique grammatical des noms prédictifs / Jacqueline Giry-Schneider // Langages. – 1991. – №102. – P. 23-35.
 - Picabia L. Il y a démonstration et démonstration: Réflexion sur la détermination de l'article zéro / Lélia Picabia // Langue française. – 1986. – №72. – P. 80-101.

The article deals with the problem of influence of the meaning of verbal predicates on the way how the dependent on them nominal actants are actualized and determined. Based on the analysis of functioning of the verbs faire and aller in the novel "Les Misérables" by V.Hugo, the authors showed that a noun determination/indetermination depends not only on its semantic nature, functions of its determiners and the context meaning, but to a great extent it is also determined by the functional-semantic meaning of the verbal predicate which actant a noun is.

Key words: predicative perspective of a noun, determination, a verbal expression, a verbal predicate, an actant.

Затрагується питання впливу семантики глагольних предикатів на способи актуалізації і детермінації залежних від них іменних актантів. Ісходя з аналізу прикладів функціонування глаголів faire і aller в тексті роману В. Гюго "Отверженные", автори показують, що вираження значень детермінованості/недетермінованості іменного залежить не тільки від його семантичної природи, функцій детермінативів і смислового контекста, в якому воно використано, воно обумовлено також в значительній мірі функціонально-семантичним значенням глагола-сказуемого, актантом якого це іменне являється.

Ключевые слова: предикативная установка существительного, детерминация, глагольные выражения, глаголы- предикаты, актанты.